

Ziya Osman Saba'nın Şiirlerinde Nostalji

Nostalgia in Ziya Osman Saba's Poems

FERDA ZAMBAK

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

(ferda.zambak@adu.edu.tr), ORCID: 0000-0003-1699-5017.

Geliş Tarihi: 15.04.2022. Kabul Tarihi: 22.09.2022.

“ ” Zambak, Ferda. “Ziya Osman Saba'nın Şiirlerinde Nostalji.” *Zemin*, s. 4 (2022): 216-239.

Özet: Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin önemli şairlerinden biri olan Ziya Osman Saba'nın şiirlerinde ev, aile, çocukluk dönemlerine özlem belirgin bir şekilde okurun karşısına çıkar. Bu durum Saba'nın şiirlerinin sürekli geçmişte salınmasına yol açmasa dahi onun şiirlerinin kurucu öznesinin nostalji olduğunu belirtmek gerekir. Şair nostaljik bakışıyla şiirlerinde şimdiyi ve geleceği gerek söylem/anlatma gerekse düşünsel zamanda kurmayı başarır. Bu yüzden onun şiirlerine hakim olan nostalji, geçmişini durmaksızın sayıklayarak şimdiyi ve geleceği körelten, kişiyi karamsarlığa sürükleyen melankolik bir bakışa dönüşmez. Oysa geçmişteki görüntüleri idealleştirerek kişiyi yanılsamalarla dolu bir hatırlama eğilimine sürükleme potansiyeline sahip nostalji, çok çabuk melankoliye dönüşebilme riskini barındıran bir kavramdır. Çalışmada Ziya Osman Saba şiirlerine hakim olan nostaljik bakış, gerek kavrama ait özellikler gerekse şiirlerdeki şimdi ve gelecek algısı etrafında incelenecektir. Nitekim onun şiirlerinde nostalji, kimi kez kavramsal özelliklerinin dışına taşarak şiire has kurucu özneliğiyle okurun karşısına çıkar. Şiirle okurunu da kendi nostaljik serüvenine çıkmaya davet eden Saba, nostaljiyi geleceğe taşımayı ihmal etmez. Ayrıca Saba'nın şiirlerinde geçmişin bütüncül görüntülerinin yanında şimdiye dair hissedilen yalnızlık ve hüznün, bir kabul edişe ve Tanrı'ya sığınmaya da dönüşür.

Anahtar Kelimeler: Ziya Osman Saba, şiir, nostalji.

Abstract: In the poems of Ziya Osman Saba, one of the important poets of Turkish poetry of the Republican period, readers observe longing for home, family, and childhood. Even if this situation does not cause Saba's poems to constantly wander in the past, it should be noted that the founding subject of his poems is nostalgia. With his nostalgic view, the poet establishes the present and the future in both discourse/telling and intellectual time in his poems. Therefore, the nostalgia that dominates his poems does not turn into a melancholic view that dulls the present and the future by endlessly talking about the past and that drags the person into pessimism. However, nostalgia is a concept that carries the risk of turning into melancholy very quickly because it has the potential to lead people into a tendency to remember images full of illusions by idealizing the past images. This study examines the nostalgic view that dominates Ziya Osman Saba's poems in both the conceptual features and the perception of the present and future in the poems. In his poems, nostalgia sometimes goes beyond its conceptual features and confronts the reader with its feature of being the founding subject, unique to poetry. Saba, who invites his readers to join his nostalgic adventure with poetry, does not neglect to carry nostalgia into the future. In addition to the holistic images of the past in Saba's poems, the loneliness and sadness felt about the present turn into acceptance and taking refuge in God.

Keywords: Ziya Osman Saba, poem, nostalgia.

Ziya Osman Saba, Yedi Meşale grubu içerisinde faaliyetlerine başlamış ve sonrasında da şiiirlerinde daha çok yalnızlığı, ev, aile ve çocukluk özelemlerini, ölümü, kaderi bir başka deyişle insanın iç dünyasındaki çeşitli hâllerini “şimdi”nin ve geçmişin görüntüleri aralığından yansıtmıştır. Onun şiiiri Mustafa Miyasoğlu’nun belirttiği üzere başlangıçta Servet-i Fünûn edebiyatının etkisi ile süslü ve tasvire ağırlık veren bir karamsarlıkta ortaya çıkar. Konularını ev ve aile ilişkilerinden seçmesi ile Fikret’i andırırsa da, ondan farklı bir tavır sahibidir. Sonra da Cahit Sıtkı ve Orhan Veli gibi sade ve konuşulan dilden şiiir üslûbunu oluşturmaya çalışmasıyla, Servet-i Fünûn anlayışından tamamen uzaklaşır.¹

Ziya Osman Saba’nın şiiirlerinde gündelik hayata dair bakış daha çok sevgi, özlem ve yalnızlık duyguları etrafında şekillenirken hayatı bütünlüklü olarak kavrama ve kabul ediş önemli bir özellik olarak ortaya çıkar. Bu bakımdan onun şiiirlerinde tek başına kötümserliğin, yalnızlığın ya da özlemin bataklıklarına saplanıp kalma ve geleceğe dair bir körleşme söz konusu değildir. Gökay Durmuş’un belirttiği üzere “Kırk yedi yıllık ömrünün büyük bölümünü, sevdiklerini kaybetme acısı ve korkusuyla geçiren şair yaşadığı her şeye müteşekkirdir. Bu, onun dünyasının bir kabuller toplamı olması ile özdeş bir tutumdur. Şair, şiiirini, acıyı ve sevinci; umudu ve hayal kırıklığını aynı anda kabulüne anıt olsun diye kurar.”² Şiiirlerinde geçmişte kalan çocukluk/gençlik dönemlerini hatırlamak ve o dönemin sevgi dolu görünümüne sarılmak yoğun bir şekilde okurun karşısına çıkar. Bu yüzden çocukluk zamanlarını hatırlatan ev, mekân olarak onun şiiirlerinin önemli bir unsurudur. Mehmet Narlı’ya göre ise Ziya Osman Saba’yı çocukluğa ve çocukluk evlerine çeken en güçlü etki, evin en güvenli hayat alanı olmasıdır. Ayrıca çocukluğa dönüş, onu anneli babalı ve çocuklu bir ev kurma düşüne yönlendirir. Evsizlik, sadece bir barınaktan yoksun olmak anlamına gelmez. Evsizlik, dönüp gelinecek bir yurdun olmamasıdır.³ Geçmişe/eve hasret duymak, yalnızlığı ve değişen zamanı daha fazla duyumsamaya başlamak onun şiiirlerinin nostaljiyle beslenmesine hatta nostaljinin şiiirlerinin kurucu bir öznesi hâline gelmesine neden olur. Kavrama yakından bakıldığında

1 Mustafa Miyasoğlu, *Ziya Osman Saba*, 2. bs. (Ankara: Akçağ, 1999), 8.

2 Gökay Durmuş, “Ziya Osman Saba’nın Şiiirini Biyografik Eleştiri Yöntemiyle Okumak,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, s. 33 (2014): 118.

3 Mehmet Narlı, *Şiiir ve Mekân*, 2. bs. (Ankara: Akçağ, 2014), 122-123.

ise Svetlana Boym nostaljinin nostos (eve dönüş) ve algia (özlem), nostaljinin artık var olmayan veya hiç var olmamış bir eve duyulan özlem olduğunu belirtir. Ayrıca nostaljinin bir yitirme ve yer değiştirme duygusuyla ilgili olduğu kadar insanın kendi fantezisiyle arasındaki aşk ilişkisi olduğunu ifade eder. On yedinci yüzyılda nostaljinin tıpkı soğuk algınlığı gibi tedavi edilebilir bir hastalık olarak düşünüldüğünü, yirmi birinci yüzyılda ise bu geçici hastalığın çaresi olmayan modern bir hâle dönüştüğünü belirtir.⁴ Nostalji, kişiyi âdeta özlem duyulan eve ya da zamana kuvvetle geri dönme arzusunun imkânsızlığı duygusuyla karşılaştırarak gerçek ile geçmişe dair görülen rüya arasındaki parçalanmayı arttırır. Boym'a göre ise "algia (özlem) paylaştığımız şey, nostos (eve dönüş) de bizi bölen şeydir. Günümüzde birçok güçlü ideolojinin özünü oluşturan, bizi duygusal bağlılık uğruna eleştirel düşüncüyü bırakmaya ayartan ideal evi yeniden inşa etme vaadidir."⁵ Gerçek ile idealin sınırlarının birbirine karıştığı nostaljide yitirileni geri getirememenin çaresizliğiyle özlemi duyulan şeyin gerçekliğinden uzaklaşılır. Bu yüzden nostalji özlenenin gerçek görüntü ve içeriğinden bilinçsiz de olsa uzaklaşmanın bir başka yoludur. Ayrıca o, asıl olanı zihinde ve duyguda maskeleyerek geçmişteki eve/şeylere dair bağlılıklar geliştirmek ve kendine âdeta kurgusal bir evren oluşturmak demektir. Nitekim zihin, kurgusal ve idealleştirmelere yatkın evreninde kendisine gelecek vaatleri oluşturabilecek yanılsamalara açıktır. Boym, nostalji sözcüğünün Yunanca iki kökten geliyor olsa da antik Yunanistan'da ortaya çıkmadığını da belirtir: *Nostalji* ancak sahte-Yunanca ya da nostaljik anlamda Yunancadır. Bu sözcüğü ilk olarak İsviçreli doktor Johannes Hofer 1688'de yazdığı tıp tezinde kullanmıştır. Hofer 'nostalji sesinin gücünden hareketle kişinin kendi memleketine geri dönme arzusunun kaynaklanan üzgün ruh halini tanımlama'nın mümkün olduğuna inanıyordu. Sezgilerimizin aksine, nostalji, şiir ya da siyasetten değil, tıp alanından gelmiştir. Modern nostalji ise mitik geri dönüşün olanaksızlığı için, açık sınırları ve değerleri olan büyülü bir dünyanın yitirilmesi için tutulan yastır; bu nostalji manevi bir özlemin seküler ifadesi, bir mutlaklığa, hem fiziksel hem de manevi bir eve, tarihe girmeden önceki cennete özgü zaman ve mekân birliğine duyulan bir nostalji olabilir.⁶ Nostalji, ister geçmiş için tutulan yas ister yitirilen

4 Svetlana Boym, *Nostaljinin Geleceği*, çev. Ferit Burak Aydar (İstanbul: Metis, 2009), 14.

5 Boym, *Nostaljinin Geleceği*, 16-17.

6 Boym, *Nostaljinin Geleceği*, 25-26, 33.

eve ya da vatana yeniden kavuşabilme vaadi olarak görülsün bir yandan şimdiye ve geleceğe aralık penceresi diğer yandan melankoliye dönüşebilme riskiyle geçmiş-i çeşitli biçimlerde hatırlamayı sürdürebilmek eylemidir. Ziya Osman Saba şiirlerinde ise mekân olarak bellek kurucu bir işleve sahip olan eve sık sık yer verilmesi ve bu evin doğulan ev olması, şairi çocukluk zamanlarına doğru bir yolculuğa çıkarır. Fakat onun şiirlerinde evin sadece şiiri kuran bir mekân olarak yer almasından ziyade ev ile şairin nostaljik bakışı arasındaki ilişki, şiirlere geçmiş-şimdi ve gelecek zaman arasında genişleyen çağrışım alanları kazandırır. Bu durum nostaljik bakışı sadece geçmişle ve evle sınırlandıran bir duyumsama alanının dışına çıkarır. Onun şiirlerinde bugünü ve geleceği de kurabilme yeti ve istenci hem düşsel hem şiirsel olarak nostaljik bakış ile sağlanmıştır.

1. Geçmişe Sadakat: Birakıldığı Gibi Bulma ve En İyi “Fotoğraf”ı Oluşturma İstenci

Ziya Osman Saba'nın şiirlerine bakıldığında onun geçmişle kurduğu ilişkinin belirginliği, kimi kez oradan feyz alarak gelecek söylemini oluşturması hatta tüm yitirilmişliğine rağmen eve/çocukluğa yeniden kavuşabilme umudu ile bu umudun imkânsızlığının belirtileri dikkat çekicidir. Bu durum onun şiirlerini nostalji kavramının kendine has özellikleri etrafında okumaya elverişli hâle getirirken diğer yandan nostaljik bakışı oluşturan etkilerin yaşam öyküsünden kaynaklı olduğunu da belirtmek gerekir. Bu çalışma şairin biyografisini merkeze alarak nostaljinin izlerini sürmeyi amaçlamasa dahi Mehmet Narlı'nın belirttiği üzere Ziya Osman üzerine yazı yazan birçok kişi onun şiirlerindeki ev, çocukluk ve aile merkezli unsurlara yer verilme gerekçelerini başta annesinin ölümü olmak üzere, ölümlerle erken tanışmasına, çocukluk yaşantısının sıkıntı ve yalnızlıklarla geçmesine bağlar.⁷ Ayrıca Abdülhak Şinasi Hisar'ın ifadesiyle o “bir çocukluk zamanı şairidir. Şiirleri çocukluk hatıralarına bağlı ve bunun için şiirlerinin çoğu çocuksu hislerle kalıyor. Ekserisi de birer his ve hatıra itirafları sayılabilir. Kendisi için çocukluk bir arz-ı mev'uddur. O, her saniyesinde, bir çocukluk mazisi duyar.”⁸ Nitekim “Geçen Zaman” adlı şiirinde şairin çocukluğuna dair anılarına açılan ilk pencere ‘zaman ve ev’ merkezlidir:

7 Narlı, *Şiir ve Mekân*, 119-120.

8 Abdülhak Şinasi Hisar, *Geçmiş Zaman Edipleri*, haz. Necmettin Turinay (İstanbul: YKY, 2013), 225.

Hiç olmazsa unutmamak isterdim!
 Eski geceler, sevdiklerimle dolu odalar...
 Yalnız bırakmayın beni hâtıralar!
 Az yanımda kal, çocukluğum,
 Temiz yürekli, uysal çocukluğum...
 Ah, ümit dolu gençliğim,
 İlk şiirim, ilk arkadaşım, ilk sevgim...⁹

Şairin "Hiç olmazsa unutmamak isterdim!"¹⁰ ifadesine rağmen, aslında çocukluğunu unutamaması ve oraya dair anılarla şimdide yaşamak arzusu göz ardı edilmemelidir. Yolu yalnızlık ve sevgisizlikle kesişmeyen geçmiş zaman görüntüleri, sevginin ve umudun en saf hâlleri olarak hatırlanır. Bu yüzden "ilk şiir, ilk arkadaş ve ilk sevgi" nostaljik zamanın en katıksız kurucuları olarak şiire yerleşir. Ayrıca şair bu hatıraların kendisini yalnız bırakmamasını ister ve anlatma zamanında işaret edilen yalnızlık, geçmiş yaşam örüntüleriyle doldurulmaya çalışılır. Görüldüğü üzere nostalji, anlatma zamanındaki memnuniyetsizlikten doğarak geçmiş yaşantılara kök salmaya çalışan bir hâl olarak okurun karşısına çıkar. Bu yüzden Salim Çonoğlu'nun belirttiği üzere Ziya Osman şiirinin temel taşlarından birisi olan ev, özellikle geçmişle aklı getirisiyle bir mutluluk mekânı olarak yer alır. Kendisini, şimdinin içerisinde sürgün hayatı yaşayan birisi olarak konumlayan Ziya Osman'ın şiirlerinde ev ve evle ilgili temalar, çocuklukta yaşanmış ve bitmiş bir hayatın sembolü olarak kendisini gösterir.¹¹ Şairin doğduğu ev ile başlayan hatırlama alanları, kapıların sesine dikkat kesilen bir arayışla devam eder. Eve ait bir kapının sesini duyabilmek geçmişin görüntüleri arasında daha fazla gezinebilmeyi, sesin oluşturduğu çağrışım alanıyla birlikte geçmişle daha fazla hatırlayabilmeyi ve orada daha çok oylanabilmeyi sağlar:

– Doğduğum ev! Rahatlayacak içim, duysam
 Bir tek kapının sesini.
 Arıyorum aklımda bir ninni bestesini...
 Böyle uzaklaşmayın benden, yaşadığım günler!
 Güneş! getir bir bayram sabahını.

⁹ Ziya Osman Saba, "Geçen Zaman," *Bütün Şiirleri: Geçen Zaman, Nefes Almak* (İstanbul: Varlık, 1991), 15.

¹⁰ Saba, "Geçen Zaman," 15.

¹¹ Salim Çonoğlu, "Ziya Osman Saba'nın Yurdu: Ev," *Turkish Studies*, s. 4 (2009): 494.

Açılın, açılın tekrar
 Çocuk dizlerimdeki yaralar.
 Hepiniz benimsiniz:
 Mektebim, sınıflarım, oturduğum sıralar...
 Yalnız hatırlamak, hatırlamak istiyorum.
 Nerde kaldı sevgilim, seni ilk öptüğüm gün,
 Rengine doymadığım o sema,
 Ahengine kanmadığım ırmak.
 Bırakıp her şeyi nereye gidiyorum?
 Neler geçmişti aklımdan nedendi ağladığın, neydi güldüğün?
 Ah, nasıldı yaşamak?¹²

Şairin daha fazla hatırlamak istediği çocukluk dönemleri, çocukluğunu yeniden yaşamak istediği bir hâle dönüşür. Çünkü şaire göre çocukluğu, duyguları en saf halleri ile yaşadığını düşündüğü bir zaman dilimidir. Şair seslerin, renklerin, acının, dokunuşun, aşkın, ağlayışın, gülüşün ilk ve en saf hâllerini çocukluğa ait olarak gördüğü için daima oraya dönmek hatta bir nevi anlatma zamanında çocukluğunu yaşamaya çalışmak ister ve şiirini bir nostalji sarmalı içinde bırakır. “Ah nasıldı yaşamak?”¹³ sorusuyla da okur âdeta yaşamayı unutmuş ve bunu yeniden çocukluğu ile öğrenmeye çalışan bir zihin ile karşılaşır. Görüldüğü üzere yaşama becerisine ait bütün hazine âdeta çocuklukta saklıdır. Şair oranın artık yitirilen, geri dönüşü olmayan bir yer ve zaman olduğunun farkındadır. Fakat bu fark ediş onu nostalji sarmalından kurtarmaya yeterli gelmeyeceği gibi nostaljik gezintiyi daha köklü, derinlikli bir hâle getirir. Nitekim bu arayış kendisine manevi bir muhatap aradığı için kişi bir müddet sonra geri dönüşün imkânsızlığı ile yüzleşmek zorunda kalır. Saba’nın “Çocukluğum” şiirindeki geçmiş zaman görüntülerinin şairden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlaması ve en sonunda “bir çekmecede unutulmuş, senelerle rengi solmuş bir tek resim çocukluğum”¹⁴ olarak ifade edilmesi karamsarlığa, yitirileni kabul edememenin huzursuzluğuna dönüşür. Çocukluk ise bütün imkânsızlığına rağmen durmaksızın “Çocukluğum, çocukluğum...”¹⁵ şeklinde sayıklanan bir hâl, bir zaman aralığı olarak şiirdeki yerini alır:

12 Saba, “Geçen Zaman,” 15.

13 Saba, “Geçen Zaman,” 15.

14 Saba, “Çocukluğum,” 23.

15 Saba, “Çocukluğum,” 23.

Çocukluğum, çocukluğum...
Habersiz ölen kardeşim,
Mezarı bilinmez eşim,
Her bir şeyim çocukluğum.¹⁶

Ziya Osman Saba'nın şiirlerinde nostalji, kimi zaman âdeta yas süreci içerisinden yaşanıyor muş gibi görünse de bu durum şairin şiirlerine hakim olan melankolik bir bakışa dönüşmez. Geçmiş zaman görüntüleri arasında gezinen şiirleri kimi zaman nostaljik bir sayıklamayı hatırlatsa da onun geleceğe dair beklenti ufku hiçbir zaman kararmayacaktır. Saba, geçmişini diriltmeyeceğini bildiği hâlde orayı hatırlamaktan vazgeçmez fakat hatırlayışları kimi zaman hem hasret hem de geleceği umutla kucaklayabileceği bir beklentiye dönüşür. Nitekim Boym'a göre insan yalnız geçmişe nostalji duymaz; nostalji geriye dönük olabileceği gibi ileriye dönük de olabilir. Bugünün ihtiyaçlarıncı belirlenen geçmişe dair fanteziler, geleceğin gerçeklikleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Geleceği düşünmek, nostaljik hikâyelerimizin sorumluluğunu almamızı sağlar.¹⁷ Bu durum okurun karşısına şairin gelecek zamanı da nostaljik bakışla kurabilme çabası olarak çıkar. "Artık Yaşamak İçin" başlıklı şiiri bu durumun görüldüğü örneklerden biridir:

Düşünceli yürürken, bir yol dönemecinde
Çıkacak önümüze beyaz dallarla bahar.
Hatırlatacak bize şen çocukluğumuzu,
Erguvanlı bir bahçe, mor salkımlı bir duvar.

Tekrar yaşayacağız ümitli sabahları,
Bulacağız dünyanın o en güzel yerini,
Ebedî bir sahilde yeniden tadacağız
Kol kola sükûn dolu akşam gezmelerini...¹⁸

Şiirde görüldüğü üzere geleceğe umutla bakabilmenin tek çaresi, neşeli geçirildiğine inanılan çocukluk günlerini hatırlamaktan geçmektedir. Çocukluk günlerine dair hatırlamalar o kadar bütüncül bir görüntü içerisinden idealize edilir ki saadetler ve güzellikler âdeta yalnız orada mevcuttur. Oraya ait en ufak bir üzüntü, çaresizlik ya da yalnızlık duygusu söz konusu değildir. Şairin ço-

¹⁶ Saba, "Çocukluğum," 23.

¹⁷ Boym, *Nostaljinin Geleceği*, 17.

¹⁸ Saba, "Artık Yaşamak İçin..." 19.

cukluğunu neşe ve huzur içerisinde idealize ederek alımlaması, aynı duyguları gelecekte “Ebedi bir sahilde yeniden” tatmayı beklemesinden anlaşılır. Nostaljinin geçmişle olduğu kadar gelecekle de kurduğu ilişki, kişiyi âdeta zamana ve hemen yanı başında düşünülmesi gereken mekâna dair bir yolculuğa çıkarma potansiyeline sahiptir. Barbara Cassin’e göre nostalji geçmişte kalmış bir gelecekte yazılır ve bu hiç kuşkusuz –belki de tekrar kurulmadan başka bir şey olmayan– tüm kuruluşların zamanıdır.¹⁹ Anlatma zamanı düzeyinde bakıldığında nostaljinin kuşkusuz gelecek zamanda kurulduğu belli olsa dahi o, geçmişi gelecekle birlikte kurabilme potansiyelini de barındıran bir kavramdır. Nitekim şair geçmişini nasıl yüceltiyorsa gelecekte de geçmişini anımsayarak aynı duygulardan örülmüş bir hayat inşa edebilmeyi umar. Bu durum geçmişe/çocukluğa dair duyguların şimdide olduğu gibi gelecekte de aynı şekilde hatırlanacağına dair kuvvetli bir beklentinin tezahürüdür. Oysa geçmişe dair hatırlamaların her zaman aynı duygular, çağrışımlar etrafında oluşma zorunluluğu yoktur. Huzur dolu anların yanında sıkıntı verici durumların çağrışımlarıyla da geçmiş hatırlanabilir. Bu durum her şeye rağmen geçmişin bugünden daha iyi yaşam örüntüleri barındırdığı anlamına gelmemekle birlikte nostaljik bakışın geçmişi daima idealize ederek canlandırdığı bir zihne işaret eder. Nitekim nostaljinin birey ekseninde bir hastalık olarak ele alınmasının başlıca sebeplerinden biri de bu durumdur.

Şairin “Bir Ölünün Arkasından” adlı şiirinde, ölen kişinin biraz daha ömür sürebilmesini dileyen şair, kişiyi yaşamaktan memnun bir hâl içerisinde anlatır. Ölünün yaşamına dair hatırlayışlarda hiçbir şekilde kedere ya da karamsarlığa yer verilmez. Öleni daima biraz daha ömür sürseydi duygusu içerisinde anlatmak, Saba’da nostaljinin sadece çocukluk günleriyle sınırlı kalmadığının da göstergesidir. O, kaybettiği kişileri yaşamlarına dolayısıyla kendi yaşantısına da geri döndürmek isteyerek geçmişi diriltmeyi ve oradaki yaşanmışlıkları bugüne ve geleceğe taşımayı arzu eder:

Az daha ömür sürsen.
Gözlerimin önünde hep boyun bosun,
Nasıl girerdin şu kapıdan, memnun,
Şu iskemleye otururdun.
Avuçlarımda, ılık, el sıkışın,

¹⁹ Barbara Cassin, *Nostalji: İnsan Ne Zaman Evindedir?*, çev. Seçil Kıvrak, 2. bs. (İstanbul: Kolektif Kitap, 2020), 52.

Bana bakışın...
 Nasıl uzatırdın bana şu sürahiyi?
 Seyrederdik uçan bulutları, geçen gemileri.
 Nasıl son defa konuştun, son defa güldün?
 Nasıl öldün?..
 Nasıl öldü, Yarabbim, nasıl öleceğiz?
 Hangi sonsuz geceler, iklimler geçeceğiz,
 Bundan sonra da bir gün aynı sofrada
 Oturacak mıyız bir daha!..²⁰

"İmkânsız Tesadüfler" adlı şiirde ise şair hem geçmişten hem de geleceğe dair düşlerinden bahseder. Geçmiş, mektebe gitmek için çıkılan yolda karşılaşılan arkadaş ve babanın tok sesiyle hatırlanır. Bu hatırlayışlar, şairi geçmişteki duygularına yeniden götürür. Şiirde nostalji, geçmiş yaşantılardan ziyade bu yaşantıların ortaya çıkardığı sevgi, neşe gibi olumlu duyguları şimdi'de yeniden hissedebilmek için vardır. Geçmişe aralanan kapıdan şair geleceği de sevinç ve umut içerisinde hayal eder. Fakat burada dikkat çeken durum, nostaljik bakışın alanı içerisindeki yaşantı ve duygular nasıl idealize ediliyorsa geleceğe dair kurulan hayalin de benzer şekilde idealleştiriliyor olmasıdır:

Ve girecek koluma bir melek gibi karım.
 Saracak etrafımı doğmamış çocuklarım...²¹

Nostaljik kişinin geçmişi çoğunlukla idealize edilmiş bir bütünlük içerisinde hatırlaması ve bu yüzden oraya özlem duyarak yaşaması, geleceğe olan bakışın geçmişin görüntüleriyle şekillenmesini sağlar. Bu bakımdan şairin geleceğe umutla bakışı ancak geçmişin sevgi ve neşe dolu görüntülerini hatırlama esnasında gerçekleşir. Ayrıca nostaljik bakış, şiirde çoğu kez geçmişini hatırlamanın ötesinde şimdide ve gelecekte hüküm süren bir eylem olarak okurun karşısına çıkar. Nostalji Saba'nın şiirlerinde, geleceğe iyimser bakabilmenin bir yolu iken şair şimdi'yi âdeta üzerinde taşıdığı bir yük olarak görür. "Bir Oda, Bir Saat Sesi" şiirinde yine mekân ve ses vasıtasıyla geçmişe yönelen şair, bu hâli "Hayatın sırtımdan giden pençesi"²² şeklinde ifade eder. Boym'a göre nostaljik bireyler manevi bir muhatap ararlar. Sessizlikle karşılaşınca unutulmaz işaretler arar ve

20 Saba, "Bir Ölünün Arkasından," 24.

21 Saba, "İmkânsız Tesadüfler," 26.

22 Saba, "Bir Oda, Bir Saat Sesi," 27.

çaresizlik içinde bunları yanlış okurlar.²³ Şiirde nostalji, şimdi'nin bunaltısının dışavurumu olarak ortaya çıkar ve geçmiş, oraya dair görüntülerle hatırlanır. Yitirilmiş olarak alımlanan her şey nostaljik kişinin zihnindeki biçim ve yerleriyle hatırlanır. Şairin nostaljiden uzaklaşmamasının en önemli nedeni bu hatırlama biçimidir. Kaybedilmiş olarak düşünülen nesnelere renkleri, biçimleri ve yerleriyle hatırlanarak yaşanmışlıklar âdeta yeniden bulunur. Fakat bu hatırlama, yeniden kavuşma istenci ekseninde gerçekleştiğinden gerek nesnelere/mekânlar gerekse onlar vasıtasıyla hatırlanan yaşanmışlıklar mutlak hakikati yansıtmaktan uzak olacaktır. Nitekim konsol, ayna, köşe minderleri, seccade, tesbih, namaz başörtüsü, ortancalar, bahçe ve bahçedeki çiçekler geçmiş değil âdeta şimdiye ait nesnelere olarak düşünülmesinin nedeni şairin çocukluğuna yeniden kavuşma arzusunu, oraya dair özlemi ortaya çıkaracak hatırlama biçiminin dolayısıyla bir nevi yanlış okuma istencinin sürekliliğinden kaynaklanır:

Bir oda, içinde bir saat sesi.
 Hayatın sırtından giden pençesi,
 Ve beni maziye götüren bir el,
 Eski günlerimiz, sessiz ve güzel...
 Bulduğum kayıplar, her günkü yerin,
 İşte konsol, ayna, köşe minderin,
 Seccaden, tesbihin, namaz başörtün.
 Bir şey değişmemiş, sanki daha dün.
 Yine ortancalar altı camının,
 Dışarda sükûnu yaz akşamının,
 Bahçemiz sulanmış, ıslak her çiçek.
 – Kapı çalınacak, babam gelecek...²⁴

Ziya Osman Saba “Ne Oldu?” başlıklı şiirinde ise mekân ve eşyalar aracılığıyla hatırladığı geçmiş zamanın yitip gitmesine bu kez sitem eder. Geçmişte olmak ve orayı defalarca yaşamak isteği o kadar yoğundur ki şairin zihni konuşulanların kaybolmasına tahammül edemez ve onları satır satır yazabilmiş olmayı arzu eder. Şimdideki mutsuzluk geçmişe geri dönmek arzusu etrafında belirginleşirken şair “Ne ettik ömrümüzü!”²⁵ ifadesiyle ömrü harcanmış ve kıymeti bilinmemiş bir yer olarak görür. Bu durum şiiri hem nostaljinin hem de şimdiye dair bakışın gerilimi arasında bırakır:

23 Boym, *Nostaljinin Geleceği*, 33.

24 Saba, “Bir Oda, Bir Saat Sesi,” 27.

25 Saba, “Ne Oldu?” 28.

Niçin yazmadık bir yere satır satır,
 Duvarlar! ne oldu konuşuklarımız?
 Yüzünün pembeliği, saçlarının örgüsü.
 Ben diyeyim: Kış şarkısı; sen de: Yaz türküsü.
 Ne ettik ömrümüzü!..²⁶

"Nasıl Anmazsın" şiiri, şairin tekrar çocukluk günlerine dönerek anne babayla birlikte geçirilen zamanın görüntülerine yer verilen bir şiirdir. Onun şiirlerinde çoğu kez hasretini duyduğu çocukluk zamanları, burada yine anneye babaya kavuşabilmek ihtiyacı etrafında ortaya çıkar. Şiire hakim olan nostaljik bakış, şimdiye hakim olan duygusal parçalanmışlığın etkisiyle daima geçmişe yönelir ve oradaki görüntüler parçalı olsa dahi kendisine tüm olumlu duyguları içeren bütüncül bir fotoğraf oluşturmayı başarır. Gabriel McIntire, nostaljiyi anımsatıcı bir fotoğraf biçimi olarak düşünebileceğimizi, geçmişini sabitlemek, düzeltmek ve onu daha sonraki somutlaştırmalar için kullanmanın mümkün olduğunu belirtir.²⁷ Nitekim nostalji geride bırakılan ya da kaybedilen şeylerin gerçek görüntü ve anlamlarına tamamen sadık bir hatırlama eylemi anlamına gelmez. Ancak şimdideki huzursuzluk ya da yalnızlık, zihni geçmişteki görüntülerin arasında dolaşarak kendisine âdeta en mutlu fotoğraf albümleri yaratmaya sevk eder. Nostalji bu bağlamda Ziya Osman Saba şiirlerinde yaşanan zamanın tesellisini, yaşamaya dair umudun süreğenliğini oluşturmaya çalışan bir bakışa dönüşür. Örneğin "Nasıl Anmazsın" şiirinde şair "Artık istemiyorum yaşamayı" dese de Saba'nın şiirlerinin bütünündeki nostaljik bakış sadece geçmişe saplanıp kalarak şimdi'yi eylemsiz bırakmaz:

Nasıl anmazsın o çocukluk günlerini!
 Dalda bülbülü vardı, gökte beyaz bulutu.
 Annem vardı, babam vardı.
 Bahçemizde, ılık, uzayan günlerdi yaz,
 Bir beyaz âlemde kış.
 Başkaydı güneşi, böyle değildi ayı.
 Artık istemiyorum yaşamayı!
 Bir gün ver bana Tanrım,
 Ta çocukluğumdan kalmış...²⁸

26 Saba, "Ne Oldu?" 28.

27 Gabrielle McIntire, "You Can't Go Home Again: Ambivalent Nostalgia in T.S. Eliot's Poetry," *Modernism And Nostalgia: Bodies, Locations and Aesthetics*, ed. Tammy Clewell (London: Palgrave Macmillan, 2013), 59.

28 Saba, "Nasıl Anmazsın," 30.

2. Hatırlamanın Kurgusallığında Melankolinin Dışında Bir Teselli Durağı

“Bir Sokakta Giderken” adlı şiirde, nostaljik bakış melankoliye dönüşmediği gibi tadılmamış bütün sevgileri duyumsamış bir sevinç içerisinden geçmişe yeniden kavuşabilmek arzusu belirir. Bu durum geçmişle avunmaya çalışan bilincin her seferinde geçmişini aynı görüntü ve hislerle hatırlayabilme istencini ifade eder. Bu yüzden oraya doğru daima içinden koşarak yol alabilmeyi isteyen şair için nostalji, bu şiirde dönüp dolaşıp aynı sevgi ve heyecanla sarılmak istediği bir yer, bir zaman dilimi olarak okurun karşısına çıkar. Nostalji istencinin şiirde bir sevgi ve coşku içerisinden yaşanması, hatırlanan her şeyin eskisi gibi olduğu yanılsamasıyla ilgilidir. Şair bu sevincin devamlılığı için âdeta ona bir avuntu, teselli yolculuğu yaşatan nostaljik bakışın süreğenliğini diler:

Kalbe aşına burda bütün rastladıklarım,
Her şey eskisi gibi, herkes bahtiyar, iyi!
Bana büyük babamı hatırlatan ihtiyar,
Çocukluk arkadaşım sarı benekli kedi.

Bütün günahlarımı affetmiş sanki Tanrım,
Duyuyorum kalbinde tadılmamış sevgiyi.
Ah, sade koşmak, koşmak istiyorum içimden:
Aradığım diyara bu yol çıkacak gibi.²⁹

Saba'nın “Yağmurlu Bir Günde” ve “Bir Kapı” adlı şiirlerinde de çocukluk günlerine dönme arzusu yeniden göze çarpar ve özlemin daha çok anne etrafında yoğunlaştığı görülür. Şaire göre anneyi yitirmek demek çocukluğu ve oraya ait olan bütün olumlu duyguları yitirmek anlamlarına gelir. Şimdiye dair hissedilen karamsarlığın nedeninin bir kısmının geride kalanlarla vedalaşamayan bakışla ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Bakışı doğduğu ev ve çocukluk günlerinde asılı kalan şair, orayı ömrünün en nadide ve en güzel yeri olarak süsleyerek duyduğu özlemi diri tutmaya çalışır. Nitekim Bachelard'a göre “İnsan, doğduğu evin düşünüyü kurduğunda düşlemenin en derin yerinde o ilk sıcaklığa geri döner, maddi cennetin o ılık maddesinin ilk sıcaklığının bir parçası olur. (...) Kuşkusuz ev sayesinde anılarımızın büyük bir bölümü yerleşecek bir yer bulur; hele de ev biraz karmaşık, mahzeni ve tavan arası, köşe bucağı ve koridorları varsa, anılarımız da niteliği gittikçe belirginleşen sığınaklar edinir. Ömrümüz

²⁹ Saba, “Bir Sokakta Giderken,” 22.

boyunca kurduğumuz düşlerde dönüp dönüp geliriz buralara.”³⁰ Bu yüzden mekânın, özellikle çocukluk anılarını barındıran evin kişiye sağladığı düşsel derinlik ve sıcaklık, kişinin oraya daha fazla özlem duymasını sağlar dolayısıyla nostaljiyi de besler. Doğulan ev böylece, kişinin her fırsatta sığındığı düşsel bir yer hâline gelir. Boym’a göre “Nostaljik kişiler tarihi silmek ve özel ya da kolektif bir mitolojiye dönüştürmek, zamanı mekân gibi yeniden ziyaret etmek isterler, insanlığın başına bela olan zamanın geri çevrilemezliğine boyun eğmeyi reddederler.”³¹ Bu durum Saba şiirinde geçmiş ve şimdiki belirgin farklılıklar üzerinden algılamaya neden olur ve şimdiki dair duyulan ızdırabı artırır. Geçmişin geri getirilemezliğine rağmen şair evler, nesnelere, sesler arasındaki yaşanmışlıklarda, her şeyin bütünlük ve sevincini henüz yitirmediği o zamanların kucağında kendini avutmaya devam eder. Nitekim Bachelard’ın ifade ettiği üzere yalnız anılarımız değil, unuttuklarımız ve bilinçdışımız da bir yere yerleşmiştir. Ruhumuz bir konuttur ve evleri, odaları, hatırlayarak kendi içimizde konaklamayı öğreniriz. Biz evlerin içinde olduğumuz kadar onlar da bizim içimizdedir.³² Bu yüzden evler, odalar nostaljik bakışa zemin hazırlayan bellek kurucu mekânlar olarak karşımıza çıkar. Geçmiş zaman içinde avunmaya çalışmak ise ilerleyen zamana bir nevi meydan okuma eylemi olarak yorumlanmalıdır. Örneğin “Yağmurlu Bir Günde” adlı şiirde şair bir anne dizinde, yanlısamların kucağında bir uykuya dalarak kendini avutmak ister:

Dünler, evvelki günler, geçen aylar ve yıllar
Beni götürseydiler doğduğum eve kadar.
O evin taşlığında sevinçten ağlasaydım...

Son günümde olsaydım ufak, o kadar ufak
Ki yavaşça en tatlı bir masala dalarak,
Ve bir anne dizinde büsbütün uyusaydım.³³

“Sizleri Görüyorum” adlı şiirde çocukluk günleri uzak bir geçmiş olarak hatırlanır. “Çocukluğun merkezde durduğu bu şiirde, akıp giden zaman şaire kaybolup giden evi, evin içerisinde geçirdiği mutlu çocukluk günlerini bir rüya hali içerisinde hatırlatır. Rüya geçmişin kapılarını aralayarak şaire ayna tutar. Bir

30 Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası*, çev. Alp Tümertekin (İstanbul: İthaki, 2021), 38.

31 Boym, *Nostaljinin Geleceği*, 16.

32 Bachelard, *Mekânın Poetikası*, 30.

33 Saba, “Yağmurlu Bir Günde,” 61.

anlamda rüya, şairin içerisindeki niyeti ortaya koymak için harekete geçirici bir unsur olarak kullanılmıştır.”³⁴ Fakat oraya dair her şeyin gerçekliği sorgulanır. Geçmişin bir yandan uzakta kalmışlığı diğer yandan idealleştirilerek hatırlanması, şairi geçmişin bir rüya olup olmadığı yanılsamasına da düşürür. Nostaljik bakıştaki geçmişe dair bu belirsizliklerin nedeni Boym’a göre, nostaljik kişilerin zaman ve mekânın geleneksel sınırları içinde boğulduklarını hissetmeleridir. Çağdaş bir Rus deyişine göre, geçmiş gelecekte çok daha tahmin edilemez hale gelmiştir. Nostaljinin temelinde bu tuhaf tahmin edilemezlik yatar. Nitekim dünyanın dört bir yanındaki nostaljikler tam olarak neyi özledikleri sorulsa, söylemekte zorlanırlar.³⁵ Nostaljinin zihinsel yanılsamalarla dolu hâli, neyin özlediğine dair belirsizlikler içermesi, zihnin âdeta özne veya nesne odaklarının silikleştiğinin bir ifadesidir. Bu yüzden hasreti çekilen şey/ev, hatırlama ve anlatma zamanı içinde bölünmüş ve belirsizleşmiştir:

Ah, bütün sevdiğim, bütün kaybettiklerim!
Neyi arayım, yerde kurt, göklerde yıldız mı?
Babam, annem, evimiz, bahçem, çitlenbiklerim,
Sizler rüya mıydınız, sizler yaşadınız mı?³⁶

“Hayat! Ömrüm Boyunca” şiirinde ise diğer şiirlerinden farklı olarak çocukluk günleri sadece neşe ve huzur dolu zamanlar olarak hatırlanmaz. Şair kederin ona mektep karyolasında sessiz ağlayan çocuktan, çocukluğundan miras kaldığını anlatır:

Hayat! Ömrüm boyunca bana sunduğun keder.
Mektep karyolasında sessiz ağlayan çocuk,
Biteviye yağmurlu geçip giden o günler,
Akşamlarla içimi dolduran o mahzunluk.³⁷

Bu şiirde şairin nostaljik bakışının kökeninin, yatılı mektep yıllarından başladığı görülür. Evden, aileden uzakta olmanın etkisiyle o yıllarda oluşan özlem, geçmiş daha uzak bir hâle geldikçe giderek artar ve geleceğin nostaljisini kurar.

Ev/aile odaklı çocukluk günlerini ve ilk defa tutulan sevgili elini yaşanan zamandan sayarak geriye kalan ömrü geçip giden olarak nitelendirmek, nostal-

34 Çonoğlu, “Ziya Osman Saba’nın Yurdu,” 496.

35 Boym, *Nostaljinin Geleceği*, 14.

36 Saba, “Sizleri Görüyorum,” 68.

37 Saba, “Hayat! Ömrüm Boyunca,” 72.

jinin geleceğe yaslanan ve oraya geçmiş vasıtasıyla da olsa umut dolu bakabilen algısını yerinden eder. Bu yüzden şair nostaljiyi kuran hafızasından ve şiirden medet umar. "Yaşamak Bundan Sonra" çocukluğun geri getirilemeyen kaybına zaman zaman isyan eden bir bilincin tezahürü olarak okurun karşısına çıkar:

Yaşamak bundan sonra, katlanılmaz eziyet!
 Bir şey istemiyorum artık ne zevk, ne para,
 Kaybolmuş baharıma beni götür hâtırâ,
 Hâfızam avut beni, beni kurtar ey şiir!³⁸

Yitirilmiş olanı anımsamak, geri getirememek ya da ara ara isyan etmek şairin şiirlerini her ne kadar melankoliye yaklaştırmış gözükse de kavramsal olarak melankoliye yakından bakmak, Saba'nın şiirlerinin melankoliye teslim olmadığını gösterir. Freud'a göre melankoli ruhsal olarak derin bir acı veren keyifsizlik ve dış dünyaya ilginin ortadan kalkışı yoluyla, tüm etkinliklerin engellenişi ve öz saygının kendini öz-kınamalarda, öz suçlamalarda anlatan ve sanrısız bir ceza beklentisinde doruğa ulaşan bir indirgeniş yoluyla göze çarpar. Melankoli sevilen bir nesnenin yitirilmesine tepki olabilir. Nesne belki de gerçekten ölmüş değildir, ama bir sevgi nesnesi olarak yitirilmiştir fakat neyin yitirildiği açıkça anlaşılır. Kişi bazen kimi yitirdiğini bilmesine karşın onda neyi yitirdiğini bilmemektedir. Bu yüzden melankolide yas durumundan ayrı olarak herhangi bir yolda bilinçten çekilen bir nesne-yitiminin olduğu söylenebilir.³⁹ Nitekim Saba'nın şiirlerinde nostalji, kaybın özleminde boğulan, kendini suçlamalar ve kınamalarla ifade ederek bir nevi sanrısız olarak cezalandırılmak istenen bir bilincin karanlığında okurun karşısına çıkmaz. Şairin geçmişe bakışı, yitirilenlerin özlemiyle kendisine âdeta bir öz yıkım yaşatmaya çalışan bir şekilde değildir. O şimdi'yi ve geleceği bir nevi geçmişe olan inancıyla oraya duyduğu sevgiyle çoğu kez aydınlatmaya çalışan bir duygu ve düşünce hareketliliği içerisindedir. Bu yüzden onun kimi kez isyana ve karamsarlığa dönüşebilen söylemleri ya da geçmişe duyumsamak konusundaki ısrarı, melankolik bir tavra dönüşmez.

Saba'nın "Rabbim, Nihayet Sana" şiirindeki "Rabbim, nihayet sana itaat edeceğiz... / Artık ne kin, ne haset, ne de yaşamak hırsı, / Belki her sabah vakti, belki gece yarısı, / Artık nefes almayı bırakıp gideceğiz..."⁴⁰ şeklindeki dizeleri,

38 Saba, "Yaşamak Bundan Sonra," 74.

39 Sigmund Freud, *Yas ve Melankoli: Haz İlkesinin Ötesinde Metapsikoloji 3*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınevi, 2011), 15-17.

40 Saba, "Rabbim, Nihayet Sana," 34.

Allah'a kendini şükürle ve huzurla teslim edebilen, yaşanmış ve yaşanacak olanları da iyimserlikle kabul edebilen bir bilincin izleridir. Nitekim Yaşar Nabi Nayır'ın şu ifadeleri onun kötümserliğe, melankoliye gark olmayan nostaljik bakışının nedenlerinin de anlaşılmasını sağlar: "Ziya'nın şiirlerini okumuş olanlar onu dini bütün bir insan olarak tanımışlardır. Oysaki değildi. Öyle olmak isterdi. Olduğunu değil, olmak istediğini anlatmıştı şiirlerinde. Gerçi bir Yaradan Tanrıya inanıyordu. Ama bu Tanrı din kitaplarının anlattığından başka bir şeydi. Her türlü taassuba, hurafelere hatta din kitaplarına geçenlerine bile düşmandı. Yarattığı kişileri gece gündüz kendine şükrettiren, iradelerini zayıf yarattığı halde gösterdikleri en küçük zaafı en ağır cezalara çarptıran bir Tanrı anlayışı onun yalnız sevgiler ve iyiliklerle dolu kalbinin anlayacağı şey değildi. O yüzden ancak içinde yaşattığı şefkati sonsuz Tanrıya kul oluyor, nefes almak denilen büyük mutluluğu kendisine tattırdığı için onu seviyordu. Büsbütün inançsız olması zaten nasıl mümkün olabilirdi? Kendini o kadar küçük hissediyor, dayanacak, umacak bir vasînin ihtiyacını bütün benliğiyle duyuyordu."⁴¹

"Bütün Saadetler Mümkündür"deki "Mümkündür bütün mucizeler... / Ana, baba, evlât, bütün kaybolanlar... / Ebedi bir sabahta buluşmamız bir daha."⁴² dizeleri ise nostaljinin anlam alanını melankoliden uzaklaştırmak isteyen bir diğer iyimser bakışın yansımaları olarak okunmalıdır. Ayrıca şairin "Doğacak Çocuklardan", "Bu Sakin Öğle Vakti" ve "Yokuş" adlı şiirlerin de geleceğe dair bakışın körleşmediğini ve nostaljinin kimi kez yalnızlıkla/hüzünle yan yana duran bakışına umut aşıladığını belirtmek gerekir. Bu yüzden nostalji onun şiirlerinde kendini geçmişin cazibesıyla yeniden anlamlandırmaya ve geleceği kurmaya çalışan bir hâl olarak yer alır.

3. Yeniden Kavuşmak Vaadi: Geleceğin Nostaljisi

"Yaşadım Artık Bitti" şiirinde gelecekler içinden duyulan sesler yine çocukluk günlerine aittir. Onu hep kucağına alan büyükbaba, karyola başında masal söyleyen dadı, ilk defa eli tutulan sevgili yitirilmiştir. Zamanın akışkanlığı içerisinde varoluşunu yitiren dolayısıyla zamana ve mekâna yenik düşen her şeyi bir kayıp, kendinden bir kopma olarak algılayan şair, nostaljik zamanın dışındaki zamanı

41 Yaşar Nabi Nayır, "Aramızda Bir Ermiş Yaşadı," Ziya Osman Saba, *Bütün Şiirleri: Geçen Zaman, Nefes Almak* (İstanbul: Varlık, 1991), 10.

42 Saba, "Bütün Saadetler Mümkündür," 39.

bu dünyaya ve diğer insanlara ait olarak görür. Kendine sesler, kokular ve görüntülerden oluşan bir ev, bir sokak oluşturarak hayatın tüm sevinç ve huzurunu orada muhafaza etmeye çalışır. Geçmişini hatırladıkça mutlu olan fakat şimdiye dair mesafe ve ızdırabı da artan şair, gözleri kapanınca nereyi göreceğini merak etmekten de kendini alıkoyamaz. Bu merakın dile gelmesi, ölümden sonra da nostaljinin devam etmesini arzu eden bilincin dışavurumu gibidir:

Yarabbim! O günleri yaşamak istiyorum,
Bak içirim kanıyor o günleri anınca.
Tamamladım ömrümü dünyanızda, insanlar!
Nereyi göreceğim gözlerim kapanınca?⁴³

"İyi İnsanlar" da ise nostaljik zaman iyimser bir bakışla okura sunulur. Hür gemiciler, deniz, yollar, şen şarkıcılar, masal şehzadeleri ve tarihteki kahramanlar ile şair nostaljik zamanın sınırlarını okuduğu anlatılarla genişletme yoluna gider:

Sizleri göreceğim geldi iyi insanlar!
Hür gemiciler, deniz... Yollar, şen şarkıcılar...
Masal şehzadeleri, tarihte kahramanlar...
Toprak altındakiler: Nur yüzlü büyükbabam,
Bir genç zâbitti babam; annem, ihtiyar hocam.⁴⁴

Toprak altındaki nur yüzlü büyükbaba, genç zâbit baba, anne, hoca, sınıf arkadaşları geçmişteki iyi insanlar olarak hatırlandığı gibi anlatma zamanına âdeta geçmişin iyimserliğini, neşesini taşırlar. Fakat Kaplan'ın ifadesiyle "hayatı ve insanları iyi duyma hissi, yalnız halihazıra inhisar etmiyor; her anı, her şeyi, yaşamış ve yaşayacak bütün insanları kavlıyor."⁴⁵ Örneğin "Sevgiler" adlı şiirde de şair insanların hepsini seven, kucaklayan bir tavırla okurun karşısına çıkar. Ölüleri ve o dünyayı aralarında anne babası olduğu için özleyen ve günler geçiyor diye içi sızlayan şairin şimdiye bakışı umut ve iyimserlik doludur. Zamanın hızla akıp geçmesi nostaljik zihni rahatsız eden bir durum olsa da hüznün, geçmişin neşesine karşı olarak yol almaya devam eder. Bu yüzden kötümserlik şairin her daim saplanıp kaldığı bir yer hâline gelmez:

43 Saba, "Yaşadım, Artık Bitti," 99.

44 Saba, "İyi İnsanlar," 92.

45 Mehmet Kaplan, *Edebiyatımızın İçinden* (İstanbul: Dergâh, 2018), 246.

Günler geçiyor diye bir yandan içim sızlar,
 Hayat! Hayat! Seviyorum seni.
 Yemyeşil çayırarda bembeyaz gezen kızlar!
 Aramızda sevgilim var.⁴⁶

“İstanbul” adlı şiirde şairin İstanbul’a bakışı onu çocukluk ve ilk gençlik yıllarının İstanbul’una doğru bir yolculuğa çıkarır. İstanbul’un sokaklarında başlayan gezinti yavaş yavaş doğduğu kıyıları olan Beşiktaş’a, gittiği mektebe, askerlik yaptığı kışlaya, evlendirme dairesine, babasının yattığı Eyüpsultan’a doğru genişleyerek aileyle, sevilen insanlarla birlik içerisinde olduğu zamanlara doğru yayılır. Bütün bunlar ona âdetâ “İstanbul yadigârı”⁴⁷ olarak bırakılmıştır. Nayır’ın ifadesiyle o, “Galatasaraylıydı ama daha önce İstanbulluydu. Ana tarafından da baba tarafından da kimbilir kaç kuşaklık ataları İstanbul’da doğup büyümüş, İstanbul topraklarına gömülmüş kişilerdi. Tabiatıyla, insanlarıyla, her şeyiyle seviyordu doğduğu şehri. Ama asıl sevgisi eski İstanbul’a, çocukluğunun İstanbul’unaydı. Çocukluğunun İstanbul’unu ise, kenar köşe semtlerde bile artık kolay kolay bulamıyordu. İstanbul, hızla değişen, obur bir dev gibi yedikçe büyüyüp gelişen arsız bir güzel oluvermişti. Eski tevazuu, çelebi ve kalender hali kalmamıştı. Koca koca çimento yığınları o güzelim mermer çeşmeleri, kurşun kubbeli camileri boğmuş, caddeleri dolduran çeşitli vasıtalar ve aceleci bir kalabalık sevgili şehrinin âvare gezintilerini imkânsız hale getirmişti. ‘Değişen İstanbul’ düşüncesine onun için zihni takılmış, çocukluğunun kaybolmuş İstanbul’u peşinde hatıralarında bir yolculuğa çıkmak ihtiyacını daha çok bu yüzden duymuştu.”⁴⁸ Nitekim “Toprağım” şiirinde geçen “Eski bir evde olmak, orda, Eyüpsultan’da;”⁴⁹ dizesini Cahit Sıtkı Tarancı, Saba’ya yazdığı mektupların birinde Saba’nın yazdığı en derin, en mükemmel dizelerden biri olarak belirtir. Ayrıca *Nostalgie de Paris* adında kitabını yeni okuduğu Francis Carco’nun Türkçe bilseydi bu dizeye muhakkak bayılacağını ve günün birinde İstanbul’a hasret diye bir kitap yazacak adama şimdiden bu eşsiz dizeyi salık verdiğini ifade eder.⁵⁰ Bu durum Saba’nın İstanbul nostaljisinin Cahit Sıtkı tarafından işaret edildiğini gösterir.

46 Saba, “Sevgiler,” 95.

47 Saba, “İstanbul,” 109.

48 Nayır, “Aramızda Bir Ermiş Yaşadı,” 6-7.

49 Saba, “Toprağım,” 36.

50 Cahit Sıtkı Tarancı, *Ziya’ya Mektuplar* (İstanbul: Can, 2019), 124-125.

Nostalji, Saba'nın şiirlerinin kurucu ve devam ettirici bir ögesi olarak okurun karşısına çıkar. Örneğin "İstanbul" şiirindeki "Gün olur, Beyoğlu'nu özler içim / Koklamak isterim tünelin kokusunu"⁵¹ dizeleri, şairin oraya duyduğu özlemin yoğunluğunu anlatabilmekten öte gelecekte kendisine âdeta nostaljik bir bakış sağlayabilecek bir an, bir görüntü oluşturmaya çalışma isteğini gösterir. Boym'un ifade ettiği üzere nostaljik kişilerin duyumları, tatları, sesleri, kokuları ve kayıp cennetin gurbet nedir bilmeyenler tarafından asla fark edilmeyen küçük ayrıntıları ve entipüften şeylerini hatırlamak konusunda şaşırtıcı bir yeteneğe sahiplerdir.⁵² Bu yüzden şairin mekânlara, kokulara ve seslere olan hassasiyeti kendisine geleceğin nostaljik bakışlarını oluşturabilmenin kapılarını aralar. Şairin öpüp başına koymak istediği İstanbul, bu sefer çoğalmış hasretlerle hatırlanma imkânını yakalar:

Bir daha görüyorum seni dünya gözüyle,
Göğün hep üstümde, havan ciğerlerimdedir,
Ey doğup yaşadığım, yerde her taşını
Öpüp başıma koymak istediğim şehir!⁵³

Şaire göre yaşanmışlıkları, o mutlu günleri unutmak âdeta içsel bir kurumayla baş başa kalmak gibidir. "Misakımilli Sokağı No. 37" adlı şiirde şair mesut zamanlar geçirdiği evini, sokağını hatırlar ve eski görüntüsünü koruyamadığı için komşulardan kaldırımlarına kadar anımsanan sokaktan geçmek istemez:

Ne zaman o sokağa yolum düşse şimdi,
Ayaklarım geri geri gider.
Evler cansızdır elbet, insanlar vefasız,
Komşumuz başkalarına komşuluk eder.

Yabancı perdeler asılmış penceresi,
Bir vakitler içinde çocuğumun oturduğu.
–Yeni kiracılar evlâtsiz besbelli–
Şimdi birkaç saksımın durduğu.⁵⁴

51 Saba, "İstanbul," 109.

52 Boym, *Nostaljinin Geleceği*, 27.

53 Saba, "İstanbul," 109.

54 Saba, "Misakımilli Sokağı No.37," 118.

Şiirdeki nostaljik bakış, geçmişteki her şeyi bıraktığı gibi bulmak isterken duyguları da hatırladığı şekilde yeniden yaşamayı arzu eder. Fakat Saba için geriye dönüp her şeye yeniden kavuşmak bir hayal kırıklığı olur. Dylan Trigg'e göre eğer geçmiş tanıdık olmayan, kopuk ve gerçek dışı hale gelebiliyorsa bu, içinde tanıdık olanın sabitlendiği bir geçmiş imgesinin zaten kurulmuş olduğunu varsayar. Eski mekânlarla karşılaşma girişimlerimiz yabancılık ve boşluk hissi ile karşılaştığı zaman, sabit olanın tanıdıklığı çürütülmüş olur. Evlerimizden çıktığımızda o gidişle birlikte hafızamız da yok olur. Yokluğumuzda meydana gelen düşüşü ve büyümeyi yalnızca hayal gücü yeniden yapılandırır. Ancak hayal gücü, belirsiz bir şimdiyi yeniden inşa etmek için zaten yaşanmış bir geçmişe başvurduğunda bu her durumda sarsılır. Geri döndüğümüzde geçmiş ile şimdinin çarpışması hafızada bir belirsizliğe yol açar.⁵⁵ Şiirde zamanın her şeyi değiştiren hatta yerinden eden yanına meydan okumak istercesine nostaljik mekâna doğru yola çıkmak, dönüşte bir daha oraya gitmek istememeyle sonuçlanır. Bu durum asıl hasreti duyulan şeyin mekân ya da kişiler değil, o mekân ve kişilerle yaşananlar esnasında hissedilen duygular olduğunu gözler önüne serer. Nostalji bu bakımdan kaybedilen duyguların bir nevi peşine düşme yolculuğu olarak yaşanır. Bu yolculuğun sonu ise kaçınılmaz olarak hayal kırıklıklarıyla dolu olur.

“Gün Gelir” şiirinde ise Saba, nostaljiden kurtulmak ister. Çünkü özlemi duyulan yere geri dönüşün imkânsızlığını bilmek, hatırlamayı acı verici bir eylem hâline getirir. Nitekim o şiirlerinin melankoliye teslim olmasını da istemez:

Gün gelir, hatırlamak bile bir acı olur.
Gençlik aşkı, sevinci, daha dünkü ümidi...
Yumruklanmış göğsünü bir boş yankı duyulur.⁵⁶

“Eski Resimler” şiirinde çocukluk günlerini, aileyle birlikte geçirilen zamanlarını anımsayan şair, “Sizler İçin” şiirinde okurlarına seslenerek yazdıklarının umutlu, umutsuz, kara haber, müjde ya da inilti, çığlık olarak görülmesinde bir sakınca olmadığını ifade eder:

⁵⁵ Dylan Trigg, *The Aesthetics of Decay: Nothingness, Nostalgia and the Absence of Reason* (New York: Peter Lang Publishing, 2009), 55.

⁵⁶ Saba, “Gün Gelir,” 131.

Gülecek benim gibi, benim gibi ağlayacaklar,
 Benden sonra da yaşayacaklar!
 Sizler için her şeye sırt çevirmem,
 Şu evim, işim, şu fakirliğim,
 Yok bileklerimde altın bileziğim,
 Ben para kazanmasını bilmem,
 Yalnız parmaklarımda bir kalem,
 Umutlu, umutsuz, kara haber, müjde,
 İnilti, çığlık, ne dersen de,
 Yavaş yavaş, azar azar
 Gücümün yettiği, dilimin döndüğü kadar,
 Sizler için, ettiğim bütün laflar...⁵⁷

Beatriz Sarlo *Geçmiş Zaman Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma* adlı kitabında hatırlama hakkı ile hatırlananın hakikatini doğrulamanın eşanlamlı olmadığını ve 'hatırlama görevi'nin de böyle bir eşitliği kabul etmeyi zorunlu tutmadığını⁵⁸ belirtir. Bu yüzden belleğin geçmişle kurduğu ilişki, hatırlamayı ve nostaljiyi daima çoğul okumalara açık hâle getirir. Şairin "Sizler İçin" şiiri de bir nevî yazma amacını gösterdiği gibi okurlarını da kendi nostaljik yolculuklarına şiirle birlikte çıkarma istencini taşır.

Sonuç

Ziya Osman Saba için şiir ve nostalji, bir yandan anlamı yerinden edilmiş olan yaşantıları, kaybedildiği düşünülen duyguları geri getirebilmeyi diğer yandan geleceğe doğru yol alabilmenin bir çabası olarak okurun karşısına çıkar. Onun şiirlerinde geçmişe/eve hasret duymak, yalnızlığı ve değişen zamanları daha fazla duyumsamaya başlamakla ilgili olduğu kadar doğduğu ve çocukluk zamanlarını geçirdiği ev, nostaljinin oluşmasına zemin hazırlayan köklü ve düşsel bir mekân olarak yer alır. Nitekim çocukluk anılarını barındıran evin şaire sağladığı güven ve sıcaklık duygusu, her seferinde oraya daha fazla özlem duyulmasını sağlamış ve doğulan evi belleğin düşsel bir uğrağı, sığınağı hâline getirmiştir. Fakat Saba şiirlerinin en önemli özelliği, çocukluk-gençlik dönemlerine dair anımsamaların gelecekte de aynı şekillerde hatırlanması beklentisini taşımasıdır. O, geçmişteki

⁵⁷ Saba, "Sizler İçin," 158.

⁵⁸ Beatriz Sarlo, *Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma* çev. Peral Bayaz Charum ve Deniz Ekinci (İstanbul: Metis, 2012), 38.

bütün mekânları, nesnelere, kokuları ya da sesleri bıraktığı gibi bulmak isterken duyguları da hatırladığı şekilde yeniden yaşamayı arzu eder. Nitekim hatırlamayı sağlayan bütün unsurlar aslında o duygulara dönme isteğinin araçlarıdır. Bu durum nostaljik bakışı sadece geçmişle ve evle sınırlandıran bir duyumsama alanının dışına çıkardığı gibi bugünü ve geleceği de nostaljiyle hem düşsel hem de şiirsel olarak kurabilme imkânını sağlar.

Saba şiirlerinde geriye dönüp her şeye yeniden kavuşmak isteğinin kimi zaman yoğun bir hayal kırıklığıyla sonuçlandığını da belirtmek gerekir. Yokluğunda değişen mekânların onda uyandırdığı yabancılaşma hissinden kurtulamayan şair, hayal gücünün imkânları ile o düşsel evi ya da sokağı yeniden inşa etmekte zorlanır. Fakat bu yabancılaşma/boşluk hissi, nostaljiyi daha fazla besler ve onu kaybedilen duyguların peşine düşme yolculuğuna çıkarır. Renklerin, kokuların, şekillerin ya da seslerin oluşturduğu çağrışım alanı, nostaljiyi kaybetmemek istenci etrafında her seferinde genişler. Şiirlerindeki ev/aile merkezli tasvir ve anlatımlar, kimi kez sokaklara, denizlere ve masallara kadar uzanır. Çocukluğunu ömrünün en nadide yeri olarak dile getiren şair, âdeta oraya ait hasretini diri tutmak adına gerçekliğin yanıltıcı duyumsamalarından en güzel fotoğrafları oluşturmaya çalışır. Geçmişin kimi kez can yakıcı hatıralarla okurun karşısına çıkması ise oraya ait her şeyin tamlığını zedelemesine rağmen nostaljik bakışın inandırıcılığını artırır.

Nostalji onun şiirlerinde çoğu kez vazgeçilmeyen bir teselli durağı hâline gelmiş olsa da bu durum şimdiye ve geleceğe bakışı körleştiren bir tavra dönüşmez. Nostalji onda ilerleyen zamana bir nevî meydan okuma eylemi gibidir ve geçmişini güzel hatırlamanın gelecekte de devam etmesi umudu üzerinden kurulur. Bunda Saba'nın yaşamı barındırdığı tüm duygularla bir bütün olarak kabul etmesinin payı büyüktür. Ayrıca o şiirleri ile nostaljiyi okurlarına da bulaştırabilmeyi arzu eder ve onları bu yolculuğa davet etmeyi ihmal etmez.

Kaynaklar

- Bachelard, Gaston. *Mekânın Poetikası*. Çeviren Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki, 2021.
- Boym, Svetlana. *Nostaljinin Geleceği*. Çeviren Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis, 2009.
- Cassin, Barbara. *Nostalji: İnsan Ne Zaman Evindedir? Odysseus, Aeneas, Arendt*. Çeviren Seçil Kıvrak. 2. bs. İstanbul: Kolektif Kitap, 2020.
- Çonoğlu, Salim. "Ziya Osman Saba'nın Yurdu: Ev." *Turkish Studies*, s. 4 (2009): 492-511.
- Durmuş, Gökay. "Ziya Osman Saba'nın Şiirini Biyografik Eleştiri Yöntemiyle Okumak." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, s. 33 (2014): 110-119.

- Freud, Sigmund. *Yas ve Melankoli: Haz İlkesinin Ötesinde Metapsikoloji 3*. Çeviren Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2011.
- Hisar, Abdülhak Şinasi. *Geçmiş Zaman Edipleri*. Hazırlayan Necmettin Turinay. İstanbul: YKY, 2013.
- Kaplan, Mehmet. *Edebiyatımızın İçinden*. İstanbul: Dergâh, 2018.
- McIntire, Gabrielle. "You Can't Go Home Again: Ambivalent Nostalgia in T.S. Eliot's Poetry." *Modernism And Nostalgia: Bodies, Locations and Aesthetics*, edited by Tammy Clewell, 54-70. London: Palgrave Macmillan, 2013.
- Miyasoğlu, Mustafa. *Ziya Osman Saba*. 2. bs. Ankara: Akçağ, 1999.
- Narlı, Mehmet. *Şiir ve Mekân*. 2. bs. Ankara: Akçağ, 2014.
- Nayır, Yaşar Nabi. "Aramızda Bir Ermiş Yaşadı." *Ziya Osman Saba. Bütün Şiirleri: Geçen Zaman, Nefes Almak*. İstanbul: Varlık, 1991.
- Saba, Ziya Osman. *Bütün Şiirleri: Geçen Zaman, Nefes Almak*. İstanbul: Varlık, 1991.
- Sarlo, Beatriz. *Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma*. Çeviren Peral Bayaz Charum ve Deniz Ekinci. İstanbul: Metis, 2012.
- Tarancı, Cahit Sıtkı. *Ziya'ya Mektuplar*. İstanbul: Can, 2019.
- Trigg, Dylan. *The Aesthetics of Decay: Nothingness, Nostalgia and the Absence of Reason*. New York: Peter Lang Publishing, 2009.

